

УДК 321.01.7:38.123

У. Ільницька

Національний університет “Львівська політехніка”

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

© Ільницька У., 2010

Висвітлено сутність політичної опозиції як інституту демократичної політичної системи та легальної форми суспільної протидії в умовах демократичного політичного режиму. Політична опозиція розглядається як важливий фактор стабільності демократичної політичної системи та дієвий механізм забезпечення альтернативності й конкурентності під час здобуття та здійснення влади. Систематизовано теоретико-методологічні підходи до визначення категорії “політична опозиція” та розмежовано поняття опозиції як політичного інституту та як форми суспільного протесту. Розглянуто теоретичні підходи до класифікації політичної опозиції. Проаналізовано механізми взаємодії із владою та визначено фактори ефективності функціонування політичної опозиції.

Ключові слова: політична опозиція, парламентська опозиція, системна та антисистемна опозиції; демократичний режим.

Plynska Ulyana

POLITICAL-LEGAL STATUS OF POLITICAL OPPOSITION IN A DEMOCRATIC SOCIETY

This article discloses the essence of political opposition as an institute of a democratic political system and as a legal form of social counteraction under the conditions of a democratic political regime. Political opposition is considered as an important factor of stability of a democratic political system and an effective mechanism of ensuring alternativeness and competition while gaining and exercising of power. Theoretical and methodological approaches to the definition of the category “political opposition” are systematized, and the conceptions of opposition as a political institute and as a form of social protest are differentiated. Theoretical approaches to the classification of political opposition are contemplated. The mechanisms of cooperation with power are analysed and the factors of effective functioning of political opposition are determined.

Keywords: political opposition, parliamentary opposition, system and anti-system opposition; democratic regime.

Постановка проблеми. Необхідною умовою ефективного функціонування демократичного політичного режиму є конкуренція політичних сил не лише під час здобуття, а й під час здійснення влади. Цей принцип змагальності, конкуренції реалізується через легалізацію політичної опозиції. Активно діюча опозиція – одна з головних ознак демократичного ладу, соціально-політична необхідність в процесі розвитку суспільства, важливий механізм забезпечення альтернативності, конкурентності, плюралізму.

Інститут політичної опозиції є запорукою стабільності держави, умовою запобігання узурпації влади та ефективним захистом від авторитарних крайнощів. Конструктивна діяльність

опозиції сприяє розвитку парламентаризму, багатопартійності та ефективності роботи уряду. Відсутність дієздатної опозиції або обмеження її функціонування правлячою політичною силою призводить до зростання соціальної напруженості та нестабільності або ж викликає політичну апатію та відчуженість громадян від процесів прийняття політичних рішень.

Проблема формування й ефективного функціонування політичної опозиції є актуальною для демократичних суспільств, і тим більше – перехідних (яким є українське). Демократизація політичної системи України супроводжується становленням інституту опозиції. Однак варто відзначити, що цей процес ускладнюється відсутністю законодавчого закріплення правового статусу політичної опозиції (і парламентської зокрема), невизначеністю механізмів взаємодії опозиції із владою. Отже, інституціоналізація політичної опозиції, правове унормування її статусу є важливим, актуальним питанням для України.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Проблема сутності опозиції, її політико-правового статусу в демократичному суспільстві є предметом політологічних досліджень і наукових дискусій. Аналізуючи дослідження і публікації, присвячені зазначеній проблемі, варто відзначити праці О. Совгирі, В. Якушика, М. Михальченко, І. Павленко, Т. Ткаченко, А. Колодій, Г. Постриганя, П. Шляхтуна та ін. Однак проблема становлення й функціонування політичної опозиції у демократичних суспільствах є надзвичайно багатоаспектною й багатогранною і поза межами наукового аналізу залишається чимало актуальних аспектів. Комплексного, наукового підходу потребує питання інституційного виміру політичної опозиції та розмежування понять опозиції як інституту політичної системи і як форми суспільної протидії. Недостатньо проаналізовані й систематизовані теоретичні підходи до визначення поняття “опозиція” та до класифікації політичної опозиції; фрагментарно висвітлюються механізми взаємодії влади і опозиції; теоретично нерозробленими залишаються шляхи правового унормування діяльності політичної опозиції в Україні та визначення політико-правового статусу парламентської опозиції.

Актуальність проблематики та недостатність науково-теоретичного висвітлення окремих аспектів у науковій літературі зумовлює виконання таких **завдань**: висвітлити сутність політичної опозиції як важливого інституту демократичного суспільства; проаналізувати політико-правовий статус політичної опозиції у демократичних політичних системах та визначити її суспільне призначення; обґрунтувати значення політичної опозиції як фактора стабільності функціонування демократичної політичної системи та механізму забезпечення альтернативності й конкурентності під час здобуття та здійснення влади; систематизувати теоретико-методологічні підходи до визначення категорії “політична опозиція” та розмежувати поняття опозиції як політичного інституту та як форми суспільного протесту; узагальнити теоретичні підходи до класифікації політичної опозиції; розглянути особливості процесів її формування та механізми взаємодії із владою.

Виклад основного матеріалу. Функціонування політичної опозиції у демократичному суспільстві – це результат зіткнення політичних інтересів, пріоритетів електоральної більшості, яка перемогла на виборах, та позицій переможеної меншості, яка активно протидіє домінуючій силі. В умовах демократії опозиція є невід’ємним інститутом політичної системи. Однак варто зауважити, що результативність функціонування опозиції значною мірою залежить від ефективних механізмів включення її у політичний процес та зумовлюється конструктивізмом її позицій. В іншому разі за умов конфліктних взаємин із владою наслідком діяльності опозиції може бути дестабілізація політичної ситуації.

Процес інституціоналізації опозиції завершився у Західній Європі ще у другій половині XIX ст., коли сформувалось ліберально-демократичне уявлення про політичну опозицію як про інтегральний елемент процесу реалізації народної волі, так само необхідний як влада і парламентська більшість [8, с. 8]. Опозиція стала розглядатись як елемент творення влади, а правове

унормування її діяльності – юридичною умовою забезпечення ротації політичних сил, засобом обмеження влади більшості, унеможливлення її абсолютизації.

Термін “опозиція” походить від лат. слова “*oppo*” – протиставляти, бути протилежним. Під опозицією у політиці передбачається протиставлення власної політики іншій (найчастіше – офіційній); виступ проти думки більшості; протидія, опір певним політичним діям, поглядам, офіційній політиці, політичній думці; протиставлення та протидія урядові, главі держави, системі влади, конституції, політичній системі загалом. Опозиція спрямована проти існуючої влади, її мета – прагнення корегування прийнятих владою політичних рішень аж до зміни влади.

У Малій енциклопедії конституційного права опозиція розглядається як політична діяльність партій, груп, рухів, які не погоджуються з урядовим курсом, методами його реалізації та ведуть з урядом і політичними силами, які його представляють, боротьбу за державну владу [3]. В. Ф. Халіпов визначає опозицію як: 1) протидію, опір; 2) групу осіб всередині партії, організації, парламенту, що ведуть лінію опору більшості, а у суспільстві, як правило, протистоять державній владі, а також силам та організаціям, що її підтримують [20, с. 240]. А. І. Куліш зазначає, що поняття “політична опозиція” вживається у двох значеннях: 1) протиставлення політики іншій політиці; 2) виступ проти думки більшості чи проти пануючої думки в законодавчих партійних чи інших структурах [12, с. 182–185]. Деякі автори визначають опозицію як сукупність політичних партій, суспільно-політичних рухів й угруповань, що діють організовано, легально чи нелегально, відкрито чи ні, і які прагнуть усунути від влади правлячі партії чи політичні еліти й передати владу іншим політичним силам [12, с. 178–181]. В. М. Якушик визначає політичну опозицію як комплекс політичних сил (не лише інституціоналізованих, добре структурованих, легалізованих, але й також аморфних), які протистоять силам, що контролюють політичну владу [21, с. 51–58].

У визначенні опозиції можна виокремити *два підходи*. У ширшому розумінні опозиція – це усі прямі й побічні вияви незадоволення політичним режимом, у вузькому – опозиція розглядається як інститут, як сукупність усунених від влади політичних сил (партій, організацій, рухів) [5, с. 448].

Важливим для розуміння сутності політичної опозиції, її суспільного призначення й ролі в процесі демократизації суспільства є розмежування на теоретичному рівні понять “опозиція як політичний інститут” та “опозиція як форма суспільного протесту” [19, с. 41]. Як зазначає Т. Ткаченко, незважаючи на те, що опозиція як форма суспільного протесту є детермінантою опозиції як політичного інституту, перша може виникати й функціонувати навіть у недемократичних суспільствах (ОУН-УПА та дисидентський рух за радянських часів як спротив існуючому режиму), тоді як опозиція як політичний інститут може існувати лише у демократичній політичній системі [19, с. 42]. Отже, опозиція як форма суспільного протесту може функціонувати за будь-якого режиму, а як політичний інститут – лише в умовах демократії. Опозиція як політичний інститут протидіє урядовому курсу правлячої сили, здійснює конструктивну критику владних інститутів, вносить альтернативи офіційній політиці та тримає постійний контроль над владою. Її мета – прийти до влади в державі, застосовуючи методи організованої критики чинної влади та пропонування альтернативних методів вирішення питань [19, с. 42].

Опозиція як форма суспільного протесту – це протидія певному політичному режиму або конкретному політичному рішення, що супроводжується неорганізованою, деструктивною, без внесення альтернативних пропозицій, критикою владних інституцій та спонтанними, неорганізованими, нерегулярними виступами проти влади [19, с. 43]. Мета опозиції як форми суспільного протесту переважно зводиться до опротестування певного рішення, стану речей, і, зазвичай, приход до влади не є для неї самоціллю [19, с. 43]. Опозиція як форма суспільного протесту може складатись із громадських організацій, об’єднань громадян, окремих осіб, політичних партій, блоків, засобів масової інформації.

Порівнюючи опозицію як форму суспільного протесту та як політичний інститут, необхідно наголосити на різниці у їх правовому забезпеченні. Для опозиції як форми суспільного протесту достатнім є визнання на рівні Конституції права кожного громадянина на протест; для

функціонування ж опозиції як політичного інституту, окрім конституційних гарантій, необхідним є прийняття відповідного закону про політичну опозицію, де б визначались її права, повноваження, обов'язки [19, с. 43].

Отже, опозиція як політичний інститут та як форма суспільного протесту відрізняються суттю, природою, суспільними функціями, метою діяльності, тривалістю існування, політико-правовим статусом, правовим забезпеченням. Враховуючи ці відмінності, політичну опозицію як інститут політичної системи можна трактувати як легальну форму протистояння й протидії офіційному політичному курсові, що передбачає можливість і здатність здійснювати контроль, висловлювати позиції й впроваджувати альтернативні пропозиції [19, с. 43].

Поняття “опозиція” є багатоаспектним, багатогранним і кожне визначення характеризує опозицію з акцентом на певному аспекті. Узагальнюючи різні підходи до трактування поняття “опозиція”, можна дати таке визначення: опозиція – це форма протистояння, опору, протидії певній політиці, політичній лінії, діям, офіційному курсу правлячих сил. Опозиція розглядається і як сукупність політичних партій, партійних угруповань, громадських рухів, організацій, груп осіб, які перебувають у меншості, виступають проти певної політичної лінії, думки, політики уряду, системи влади, конституції, політичної системи загалом і які прагнуть усунути від влади правлячу державно-політичну еліту, передати владу іншій політичній силі або хоча б здійснювати вплив на процес прийняття політичних рішень.

Діяльність опозиції є пріоритетною характеристикою демократичного суспільства, у якому владу мають сили, підтримані більшістю, а меншість представлена легальною опозицією. У функціональному плані опозицією може бути не будь-яка політична структура, а лише співмірна з панівною за політичною могутністю [11, с. 294]. Предметом опозиційної боротьби є влада, а суперництво з панівним суб'єктом за домінуючий статус в системі розподілу влади – є суттю діяльності опозиції.

Забезпечення опозиційним силам можливості конструктивно конкурувати з правлячою партією в політичному процесі, вільно висловлювати та відстоювати відмінну від офіційної точку зору позитивно впливає на усю політичну структуру суспільства і зменшує ризик виникнення гострих соціальних конфліктів і кризових ситуацій. Обмеження прав опозиції притаманне авторитарним й тоталітарним режимам і є порушенням демократичних свобод громадян. Відсутність конструктивної опозиції в умовах демократії, як правило, призводить до зростання соціальної нестабільності або ж викликає політичну апатію та відчуженість мас від політики. Отже, опозиція є інституційним елементом політичної системи країн з демократичним політичним режимом.

Необхідною умовою успішного функціонування політичної опозиції є її організованість і консолідованість. У цьому контексті політична опозиція – це організована група активних членів, які об'єднані усвідомленням спільності своїх політичних інтересів, цінностей, цілей. Ефективність та результативність опозиційної діяльності зумовлюється також харизматичністю лідера, його якостями, авторитетом. Саме персоніфікований характер – ознака сучасних політичних опозицій.

Завдання політичної опозиції полягає у тому, щоб піддавати критиці урядові рішення, коригувати їх, виявляти недоліки й вимагати їх виправлення; формулювати альтернативи щодо політичного курсу; запобігати зміні політичного курсу країни на користь якоїсь однієї верстви. *Мета* опозиції – прагнення до істотного коригування владних рішень аж до легальної зміни правлячої політичної сили та оволодіння владою.

У системі політичних взаємодій опозиція виконує важливу *функцію* артикуляції та агрегації того спектра соціальних інтересів, який недостатньо враховується владою. Функції опозиції можна визначити через три категорії: 1. Критика (програм, рішень та дій влади). 2. Контроль (за діями офіційного уряду); 3. Альтернатива (формування політичних альтернатив, пропозицій, відмінних від урядових програм політичного і соціально-економічного розвитку суспільства).

Отже, у демократичних країнах світу функціями опозиції є: напрацювання альтернативних пропозицій щодо владних рішень та урядової політики; ведення конструктивних дискусій навколо

політики уряду, що, своєю чергою, зумовлює покращання якості політичних рішень; критика офіційного курсу і політики уряду / глави держави; вираження соціального невдоволення; спостереження й контроль за діями та рішеннями правлячої партії, що, своєю чергою, обмежує можливості зловживання владою та підтримує владну партію у стані “бойової готовності”; обмеження монополії на прийняття політичних рішень виключно провладною силою; формування конкуренції правлячій еліті; недопущення зміщення курсу уряду; підтримка соціальної стабільності; сприяння горизонтальній ротації еліт та конституційній зміні влади у державі (адже опозиційні партії чергуються при владі, забезпечуючи представництво різних соціально-політичних сил); забезпечення високого ступеня консенсусу під час прийняття рішень через врахування інтересів не частини (хоч і більшості) суспільства, а інтересів суспільства як цілого; формулювання й вираження думок, позицій тієї частини суспільства, яку вона репрезентує; вирішення конкретних суспільно-політичних проблем; надання динамічності перебігу політичних процесів у державі. Важливо зазначити, що опозиція має можливість протидіяти уряду, не відповідаючи при цьому за наслідки урядових дій.

Наявність умов для існування й функціонування політичної опозиції є одним із критеріїв під час визначення рівня демократичності суспільства. Роберт Даль у праці “Політичні опозиції у західних демократіях” визначив фактори і чинники, що забезпечують демократичний характер політичної системи і відповідно створюють умови для ефективного існування політичної опозиції: 1) свобода думки та висловлювань, можливість доведення відмінних позицій меншості до відома інших громадян і керівних інститутів держави; 2) можливість брати участь у політичному житті усіх, без винятку громадян; 3) у разі політичного конфлікту – контроль громадян над рішеннями уряду; 4) згода під час прийняття політичних рішень про необхідність мінімізації примусу стосовно переможеної меншості та збільшення кількості громадян, котрі вважають, що прийняті рішення відповідають їх інтересам; 5) мирний спосіб розв’язання конфліктів і мінімізація політичного насильства; 6) термінове вирішення урядом політичних питань, які розцінені значною частиною громадян або лідерів як важливі і невідкладні; 7) довіра у суспільстві до Конституції та демократичних процедур [11, с. 294]. Лише за таких умов опозиція матиме шанси на ефективну діяльність і функціонування.

Отже, опозиція є важливим фактором забезпечення демократичного розвитку суспільства, необхідним інститутом політичної системи правової держави. Рівень демократичності суспільства визначається наявністю умов для існування політичної опозиції, яка забезпечує конкуренцію політичних сил не лише під час здобуття, а й під час здійснення влади.

Класифікація політичної опозиції – предмет наукових дискусій та суперечок. Багатоаспектність та багатогранність явища зумовили існування різних теоретичних підходів до класифікації політичної опозиції за різними критеріями.

Опозицію як форму суспільного протесту можна типологізувати за сферами життя: *політичну, економічну, соціальну, духовно-культурну* тощо.

Класифікація опозиції як політичного інституту здійснюється в межах трактування її як однієї із форм суспільних відносин.

За відношенням опозиції до представницької установи (за місцем дії) опозиція поділяється на *парламентську* та *позапарламентську*. Парламентська опозиція складається у межах парламенту із депутатів партійних фракцій, що не увійшли до складу проурядової більшості і займають альтернативну позицію до уряду або/та глави держави. Позапарламентська опозиція представлена політичними силами, які не мають власних представників у парламенті. Свою антиурядову активність представники позапарламентської опозиції здійснюють через засоби масової інформації та різні форми протесту – мітинги, демонстрації тощо.

Стосовно системи влади, а також за формами дій виділяють *лояльну (помірковану)* опозицію та *нелояльну (радикальну)*.

За змістовною спрямованістю опозиція буває *конструктивна* (формує змістовні, ділові пропозиції; її дії спрямовані на поліпшення якості політичного управління) та *деструктивна*

(руйнівна, політично максималістська, радикалізована, надмірно ідеологізована; її дії спрямовані на створення перешкод у діяльності владних структур).

Г. Сарторі розрізняє *відповідальну* та *невідповідальну* політичну опозицію [14, с. 88]. Політичні сили, що належать до відповідальної опозиції ведуть боротьбу згідно з “правилами політичної гри”, усвідомлюючи тимчасовість перебування як при владі, так і в опозиції. Така опозиція, критикуючи дії влади, не підриває політичних засад самої системи. Функціонування невідповідальної опозиції характеризується прагненням змінити уряд та передбачає застосування будь-яких засобів без обмежень.

За характером організації розрізняють *інституціоналізовану* та *ситуативну* опозицію. Інституціоналізована передбачає формальне оформлення свого статусу. Класичний приклад – “опозиція ЇІІ величності” у Великобританії, яка створює “тіньовий кабінет міністрів”. Ситуативна опозиція притаманна державам із фрагментарною партійною системою, коли уряд (урядові коаліції), як і опозиція, складається і розпадається дуже швидко, залежно від актуальних внутрішніх або зовнішніх політичних ситуацій [11, с. 294].

За територіальною ознакою опозиція буває *національного, регіонального та місцевого* рівнів.

За місцем у спектрі політичних сил виокремлюють *ліву, праву та центристську* опозицію.

Такий критерій, як ставлення до системи влади та ступінь відповідності цілей та програмних настанов опозиційних формувань основоположним принципам конституційного устрою, дав змогу західним політологам виділити два типи опозиції: *системну* та *антисистемну* (позасистемну) [14, с. 88; 19, с. 42]. Системна опозиція поділяє основні цінності, принципи, цілі існуючої політичної системи, а заперечує лише методи та прийоми здійснення політики й не згодна з діями владних структур. Позасистемна опозиція не погоджується з основоположними засадами суспільно-політичного ладу в країні. Різниця полягає й у сприйнятті провладної більшості: для системної опозиції провладна більшість сприймається як конкурент, для антисистемної – як ворог.

Представники системної опозиції прагнуть домогтись змін у політико-правовій системі в межах чинного законодавства. До системної опозиції, як правило, належать центристські, лівоцентристські та правоцентристські політичні партії та організації. У правовому полі системна опозиція є активною, посідає конструктивну позицію, прагне до збереження непорушності основних політичних, соціальних та економічних інститутів суспільства. Її діяльність не зачіпає основ державної влади і здійснюється в рамках сформованої політичної системи. Представники системної опозиції розходяться з урядом лише щодо вибору шляхів і методів досягнення спільних стратегічних цілей. Вони активно взаємодіють з правлячою партією і в разі виникнення серйозної загрози інститутам влади, безпеки суспільства готові об’єднатись з нею. Отже, системна опозиція у країнах із стійкими демократичними традиціями поділяє засади і принципи функціонування цієї суспільно-політичної системи, шукаючи, водночас, альтернативні шляхи її розвитку, наголошуючи на власному альтернативному баченні ключових проблем еволюції суспільства і способів їх вирішення, критикуючи правлячу політичну силу [14, с. 88]. Отже, коли йдеться про опозицію як про необхідну умову стійкості демократії, то мається на увазі функціонування системної, конструктивної, лояльної опозиції.

Представники антисистемної опозиції прагнуть змінити соціально-політичні “правила гри” із застосуванням незаконних засобів та методів. Антисистемну опозицію становлять надмірно ідеологізовані ліво- і праворадикальні партії та угруповання, які демонструють негативне ставлення до будь-якої іншої організації (партії), що не поділяє їх поглядів. Програмні настанови антисистемних опозиційних сил повністю або частково відкидають існуючу систему політичних цінностей, а їх діяльність спрямована на дискредитацію функціонуючих інститутів державної влади, їх делегітимацію, порушення перебігу політичних процесів.

За характером вимог виокремлюють *радикальну* опозицію (застосовує як парламентські, так і позапарламентські методи тиску й відкидає будь-які компроміси із чинною владою); *помірквану* (застосовує методи парламентського тиску; вдається до “політичного торгу” з принципових питань) та *лояльну* опозицію (готова підтримувати владу, йде на поступки, компроміси та прагне згоди) [6, с. 40].

Науковці виокремлюють також *принципову опозицію* (програмні настанови якої суперечать нормам існуючого політичного ладу) та *лояльну* (програмні положення якої, хоч і відрізняються від орієнтирів уряду, однак повністю відповідають принципам функціонування політичної системи). Лояльну опозицію з правлячою партією об'єднує спільність стратегічних цілей, однак методи і шляхи досягнення цілей є різні.

Одним із різновидів опозиції є *непартійна опозиція*. Така опозиція складається із профспілок, політичних організацій, рухів, засобів масової інформації. Як правило, непартійна опозиція є нестійким політичним утворенням, яке швидко виникає і так само швидко зникає.

Одним із каналів вираження опозиційних настроїв є *групи інтересів*, які у центр своєї діяльності ставлять вирішення конкретних проблем. Такі опозиційні групи можуть бути як автономними за ставленням до партій, так і тісно пов'язаними з конкретною політичною силою. У США, наприклад, групи інтересів активно діють і відіграють роль каналів зв'язку між інститутами влади і суспільством.

Складовою частиною блоку опозиційних сил у суспільстві можуть ставати *окремі партії урядової коаліції* або *угруповання всередині правлячої партії*.

Опозиція є невід'ємною ознакою та соціально-політичною необхідністю демократичної правової держави. Однак не кожна опозиція є умовою функціонування демократичного режиму. Деструктивна, радикальна, безвідповідальна опозиція не сприятиме демократизації суспільства. Її діяльність ґрунтується на критиканстві, популізмі, які спрямовані на повне заперечення існуючої політичної системи та дискредитацію сил, що знаходяться при владі. Демократичний розвиток суспільства, зміцнення його демократичних засад спроможна забезпечити лише системна, лояльна, поміркована, конструктивна, відповідальна опозиція, діяльність якої ґрунтується на таких принципах: здобуття влади виключно через вибори та безумовна готовність у разі поразки на виборах віддати владу іншим політичним силам, що дотримуються тих самих зобов'язань; здатність виробляти альтернативні варіанти політичних рішень; категорична відмова від застосування насильства з метою досягнення або збереження влади (за винятком випадків, коли це виправдано: наприклад, під час спроби захоплення влади радикалістськими утвореннями); відмова від будь-яких неконституційних дій; готовність взяти відповідальність за керування політичним процесом або бути частиною більшості, яка здатна підтримати політичну систему у дієздатному стані; готовність за кризових обставин об'єднатись з опонентами з метою стабілізації суспільства та підтримки демократії; відмова від будь-яких контактів з нелояльною опозицією, екстремістськими утвореннями, "антисистемними" партіями [14, с. 89].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, політична опозиція є важливим чинником стабілізації й демократизації політичної системи, дієвим механізмом забезпечення альтернативності й конкурентності під час здобуття та здійснення влади. Однак ці функції здатна реалізувати лише конструктивна, організована, системна опозиція, яка цивілізовано протидіє офіційному курсу правлячої сили, здійснює ефективний контроль за урядом, впроваджує альтернативні пропозиції, діючи у межах чинного законодавства. Важливою умовою результативності функціонування опозиції є нормативно-правове та інституційне закріплення її політико-правового статусу. Як інститут демократичної політичної системи та легальна форма суспільної протидії політична опозиція функціонує в багатьох демократичних країнах.

Становлення і функціонування інституту конструктивної опозиції є актуальною проблемою для України. Процес інституціалізації опозиції значною мірою ускладнюється відсутністю нормативно-правової бази, невизначеністю механізмів взаємодії із владою. В контексті зазначених проблем окреслюються перспективи подальших досліджень: аналіз функціонування політичної опозиції в Україні; дослідження становлення парламентської опозиції та аналіз її діяльності; визначення найоптимальніших механізмів співпраці із владними політичними силами; пошук

шляхів правового унормування діяльності парламентської опозиції в Україні; вивчення досвіду функціонування парламентської опозиції у західних демократичних країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушанська Н. І. Парламентська опозиція / Н. І. Грушанська // *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ю. С. Шемшученко [та ін.] – К.: Укр. енцикл., 2002. – Т. 4. – С. 437.*
2. Колодій А. Ф. *Політичний спектр посткомуністичних держав і проблема формування лояльної опозиції (приклад України) / А. Ф. Колодій // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. – К.: Навч.-метод. каб. вищ. освіти України, 1996. – С. 142–147.*
3. *Мала енциклопедія конституційного права. – М.: БЕК, 1998.*
4. Михальченко М. *Взаємодія політичної влади і опозиції як політологічна проблема / М. Михальченко // Сучасна українська політика: і політологи про неї / І. Курас, М. І. Михальченко, Ф. М. Рудич [та ін.]. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. – С. 20–33.*
5. *Обушний М. І. Політологія: Довідник / [М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач; за ред. М. І. Обушного]. – К.: Довіра, 2004. – 599 с.*
6. *Опозиція в Україні: Аналітична доповідь / Гол. ред. Шангіна Л. – К.: Центр Разумкова, 2003.*
7. *Опозиція в Україні: загальна характеристика // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 7 (31). – С. 3–43.*
8. *Павленко І. Опозиція: права та повноваження / І. Павленко // Людина і політика. – 2002. – № 4. – С. 3–10.*
9. *Павленко І. Правовий статус опозиції / І. Павленко // Політичний менеджмент. – 2005. – №5. – С. 16–30.*
10. *Политическая энциклопедия: В 2 т. / Под ред. Г. Ю. Семигина. – М.: Мысль, 2000.*
11. *Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька [та ін.]; за ред. Б. Кухти. – Львів: Кальварія, 2003. – 500 с.*
12. *Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. – К.: Навч.-метод. каб. вищ. освіти Мін. освіти і науки України, 1996.*
13. *Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. [для студентів вищ. навчальних закладів]. – К.: Генеза, 1997.*
14. *Політологія: підручник [для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України] / За заг. ред. В. Ф. Смолянюка. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 446 с.*
15. *Постригань Г. Ф. Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях / Г. Ф. Постригань // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика: Матеріали наук.-практ. конф. / Відп. ред. І. М. Варзар. – К., 1996. – С. 172–177.*
16. *Проект закону України “Про парламентську опозицію” (від 16.02.2000 р.) [Електронний ресурс] // Портал Верховної Ради України: Законопроекти. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rada.kiev.ua/zakon/PR1/TXT1/5100/p5101.htm>.*
17. *Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / А. Романюк. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с.*
18. *Совгіря О. В. Правовий статус парламентської опозиції: навч. посіб. / О. В. Совгіря – К.: Центр навч. літ., 2006. – 264 с.*
19. *Ткаченко Т. Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту / Т. Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5. – С. 40–45.*
20. *Халипов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халипов – М.: Республика, 1997.*
21. *Якушик В. М. Деякі теоретичні засади аналізу політико-правового статусу політичної опозиції // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. – К.: Навч.-метод. каб. вищ. освіти Міністерства освіти і науки України, 1996. – С. 178–181.*